

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.17573013>

September 2025

İslam Dininde Kurban Ritüelinin Sosyal Bütünleşmeye Etkisi**The Social Integration of Sacrificial Worship in Islam****Elif ŞERİFOĞULLARI YILMAZ**

Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

abdurrahmangunes@firat.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6665-5813>**Abdurrahman GÜNEŞ**

Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

abdurrahmangunes@firat.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7495-5729>**Özet**

Kurban ibadeti, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi ilahi dinlerde ortak bir uygulamadır. Bu ibadet, Allah'a olan teslimiyetin ve şükürün ifadesidir. Yahudi geleneğinde kurban; arınma, korunma, rahatlama, adak ve bereket gibi çeşitli sembolik anlamlar taşır. Hristiyanlıkta ise kurban kavramı daha çok kefarete inancı çerçevesinde ele alınır. Özellikle Hz. İsa'nın günahları bağışlatmak için kendini kurban etmesi, bu anlayışın temelini oluşturur. Bu sebeple Hristiyanlar, Hz. İsa'yı "Tanrı'nın kuzusu" olarak tanımlamaktadır.

Dinlerin ritüel ve ibadet yönü, mensuplarının yerine getirdiği dini pratiklerin tümünü kapsar ve bu yön, toplumsal aidiyet duygusunu güçlendirir. İslam'da da çeşitli dini törenler ve ibadetler, toplumsal birlik ve dayanışmayı pekiştiren ritüeller olarak değerlendirilir. İnanç ve ibadet boyutu, İslam inancında birbirini tamamlayan iki temel unsur olup, anlamlarını topluluk içinde kazanır. Bu bağlamda ne yalnızca inanç ne de sadece ibadet yeterlidir; anlam kazanması için bir arada bulunmaları gerekir. Kurban ibadeti de bu birlikteliği ifade eden önemli bir örnektir.

Kur'an'da Allah'ın rızık olarak verdiği hayvanların, Allah adına kesilmesinin meşru kılındığı belirtilmiştir (Hac, 22/34). Kurban, Allah'a yaklaşma ve teslimiyet göstergesidir.

Hız. İbrahim ve Hız. İsmail kıssası üzerinden şekillenen bu ibadet, bireysel arınmanın yanı sıra toplumsal dayanışmayı da pekiştirir. Kurban Bayramı'nda kesilen kurbanlar, bireyler arasında yardımlaşmayı artırır, kardeşlik ve dayanışma duygularını güçlendirir. Bu yönüyle kurban ibadeti, inananlar arasında sosyal bütünleşmeyi destekleyen önemli bir unsur haline gelir.

Kurban ibadeti, İslam toplumlarında yalnızca bireysel bir dini vecibe olarak değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri şekillendiren ve pekiştiren güçlü bir sosyal ritüel olarak da işlev görmektedir. Döküman Analizi Yöntemi'nin kullanıldığı bu araştırmamızın sonucunda kurban ritüelinin bireylerin kaynaşp dayanışmasında ve sosyal bütünleşmenin sağlanmasında önemli bir işlev gördüğü ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, İslam, İbadet, Kurban, Kardeşlik, Sosyal Bütünleşme.

Abstract

Sacrificial worship is a common practice in divine religions such as Judaism, Christianity and Islam. This worship is an expression of submission to Allah and gratitude.acrificial worship is a common practice in divine religions such as Judaism, Christianity and Islam. This worship is an expression of submission to Allah and gratitude. In the Jewish tradition, sacrifice has various symbolic meanings such as purification, protection, relief, sacrificiacrificial worship is a common practice in divine religions such as Judaism, Christianity and Islam. This worship is an expression of submission to Allah and gratitude. In the Jewish tradition, sacrifice has various symbolic meanings such as purification, protection, relief, sacrifice and blessing. In Christianity, on the other hand, the concept of sacrifice is considered more within the framework of the belief in atonement. Especially the Prophet. The fact that Jesus sacrificed himself to get forgiveness of sins forms the basis of this understanding. For this reason, Christians, Hazrat. They describe Jesus as the “lamb of God”.

The ritual and worship aspect of religions encompasses all religious practices practiced by its adherents. In Islam, various religious ceremonies and primary acts of worship are considered within this framework. Faith and worship are considered two fundamental, complementary elements in Islamic belief. In this context, neither faith alone nor worship alone is sufficient; they must coexist to achieve meaning. Sacrifice is also an important part of this unity. The Quran states that it is legitimate to sacrifice animals, which God provides as sustenance, in His name (Al-Hajj, 22:34). Sacrifice is a symbol of closeness and submission to God. This act of worship, shaped by the story of Abraham and Ishmael, not only fosters individual purification but also strengthens social solidarity. Sacrifice sacrificed during Eid al-Adha increases mutual support among individuals and strengthens feelings of brotherhood and solidarity. In this respect, the act of sacrifice becomes an important element supporting social integration among believers. In Islamic societies, sacrifice should be considered not only as an individual religious obligation but also as a powerful social ritual that shapes and reinforces social relationships. As a result of this research in which the

Document Analysis Method was used, it was revealed that the sacrifice ritual played an important role in the unity and solidarity of individuals and in ensuring social integration.

Keywords: Sociology of religion, Islam, Worship, Sacrifice, Brotherhood, Social Integration.

GİRİŞ

Dinler, mensuplarını ortak bir inanç sistemi ve ahlaki değerler bütünü etrafında bir araya getirerek güçlü bir toplumsal bütünlük oluşturur. Bu bütünlük, dini ritüeller ve ibadetler aracılığıyla canlı tutulur ve derinleşir. Nitekim İslam'daki ibadet biçimleri incelendiğinde, her birinin hem bireysel hem de toplumsal boyutlar taşıdığı görülmektedir. İbadetler, bir yandan müminin Allah'la arasındaki manevi bağı güçlendirmeyi amaçlarken, öte yandan inananlar arasında dayanışma ve birlik duygusunu pekiştirir. Ayrıca psikolojik açıdan bakıldığında, ibadetlerin bireylere sorumluluk duygusu kazandırdığı ve öz denetim yetilerini geliştirdiği ifade edilmektedir (Akyüz, 2014: 1).

Dini pratiklerin farklı şekillerde ifade edilmesi mümkündür. İslam'da bazı ibadetler bireysel olarak ön planda tutulurken, bazıları ise toplumsal yönleriyle dikkat çeker. İbadetler, bireysel olarak yerine getirildiğinde sadece Allah'a yakınlaşmayı ve O'na derin bir saygı göstermeyi sağlamaz, aynı zamanda topluma da etki eder. Medeniyetlerin ilerlemesiyle birlikte toplumsal farklılıklar ve ayrışmalar çoğalırken, toplumsal birliktelikler zorlaşabilir. Ancak toplu ibadetler, ayinler ve dini törenler, bütünlüşmeyi destekler. Özellikle kurban ibadeti hem bireysel hem de toplumsal boyutta etkiler yaratır. Bu ibadet, kişinin ruhsal gelişimine katkıda bulunurken, toplumda da izler bırakır. Birlikte yapılan ibadetler, insanlar arasında statü, mevki ve makam gibi ayrımları ortadan kaldırır ve eşitlik bilicine ulaştırır. Bu eşitlik duygusu, insanlar arasındaki bağı güçlendirir ve bölünme yerine birleştirici bir etki yaratır. Kurban ibadeti hem birey hem de toplum için çeşitli faydalar barındıran mali bir ibadettir. Bu ibadeti yerine getirebilmek için belli bir maddi güce sahip olma şartı aranmaktadır. Kurban ibadetinin özünde Allah'a yakınlaşma, O'nun emirlerine itaat etme, saygı gösterme ve Allah'a derin bir bağlılık (takva) geliştirme amacı yatmaktadır. Kurban ibadetine kesilen hayvanların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır; zira Allah'ın bunlara herhangi bir ihtiyacı yoktur. Et ve kan, yalnızca insanların beslenme gereksinimini karşılayan maddi

unsurlardır. Allah katına ulaşan şey ise, bu ibadeti yerine getirirken et ve kanı insanın faydasına sunan müminlerin içtenliği, ihlası ve Allah rızası doğrultusunda gösterdikleri hizmet sevgisidir (Öztürk, 1999: 318). Allah insanların namazlarından, oruçlarından, kurbanlarından, yüzlerini doğuya ve batıya çevirmiş olmalarından herhangi bir çıkar sağlamaz. Tersine O'nun insanlara emrettiği bu kulluk sunma biçimlerinin arka planında, insanların kalplerinde takva duygusunu uyandırmak, onlara hayrı, iyiliği ve salih ameli ön plana çıkarıcı bir hayat biçimi benimsemeye teşvik vardır (Derveze, 1997: 437).

Bu ibadet hem sosyal hem de ekonomik boyutlar taşır. İman edenleri bir araya getirdiği gibi, kurban kesemeyenler için de bir yardım, dayanışma ve kaynaşma fırsatı sunar. Makalemizde ibadet, kurban ibadeti, dinlerde kurban ibadeti, İslam dininde kurban ibadetinin önemi ve kurban ibadetinin sosyal bütünleşmeye katkısı ele alınmıştır. Araştırmamızda doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu analiz yönteminde yazılı kaynak ve materyallerden yararlanma esas alınmaktadır (Merrian, 2013: 135).

1. DİNLERİN PRATİK BOYUTU: İBADET

“İbadet” kelimesi, (a-b-d) kökünden türetilmiş bir mastardır ve bu kökten iki farklı mastar daha bulunmaktadır: “Ubûdet” ve “ubudiyet”. Bu kelime şu anlamlara gelir: Tapmak, kulluk yapmak, itaat etmek, boyun eğmek, alçakgönüllülük göstermek, birine köle olmak veya ona bağlı kalmak. İbadetin esas anlamı, kişinin güç ve iktidar sahibi bir varlığa karşı boyun eğmesi, itaat etmesi, bağımsızlığını feda etmesi ve herhangi bir direnişe karşı çıkmasıdır. Bu bağlamda ibadet, özünde insanın mutlak teslimiyetini temsil etmektedir. İbadet, Allah’a olan sevgi, saygı ve bağlılığı ifade eden duygu, düşünce ve davranış biçimleri için kullanılan bir terimdir. İbadet, insanın ruhsal ve bedensel olarak Allah’a yönelik bilinçli bir teslimiyet ve yakınlaşma biçimidir. İbadetler, hem dünyada yardımlaşma, kaynaşma gibi olumlu sonuçlar doğurur hem de ahirette kişiye mükâfat kazandırır. Ancak bu mükâfatın büyüklüğü, kişinin niyetine ve samimiyetine bağlıdır (Çelik, 2014: 205; Sinanoğlu, 1999: 233).

Din sosyologları, dini tecrübenin birey ve toplum yaşamında ya da tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamlarda kazandığı ifade biçimlerini çeşitli yönlerden sınıflandırmışlardır. Ch. Glock’a göre dini yaşam dört temel ve gözlemlenebilir boyutta incelenebilir: Tecrübi, ritüalist, ideolojik ve geleneksel. Glock’un, daha sonra Stark ile birlikte yaptığı araştırmada ise bu tasnif daha da geliştirilmiş ve dini yaşantının beş boyutta gözlemlenebileceği belirtilmiştir. Bu boyutlar sırasıyla inanç (belief), dini pratikler (practice), tecrübe (experience), bilgi (knowledge) ve etkiler (consequences) olarak ifade edilmiştir (Günay, 2000: 217).

Dinin inanç boyutu, dindar bireyin belirli inanç ilkelerini bilmesi ve bu ilkelere gönülden inanmasıyla ilgilidir. Çünkü temel inanç esaslarına dayanmayan bir din anlayışının varlığından söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte, bu inanç esaslarının içeriği ve kapsamı yalnızca farklı dinlerde değil, aynı dini geleneğin kendi içinde bile değişiklik gösterebilir. Her din, kendi inanç ilkelerinden tutarlı bir sistem kurar ve mensuplarından bu esasları bilip benimsemelerini ister (Köktaş, 1993: 53). İslam dini bağlamında, bir Müslümanın “Amentü”de yer alan iman esaslarını bilmesi ve bunlara inanması beklenir.

Pratik (ibadet/ritüel) boyutu ise, inananların yerine getirdikleri tüm dini uygulamaları kapsar. Bu kapsamda ayinler, törenler ve İslam’daki temel ibadetler önemli yer tutar. Aslında dinin bu iki boyutu birbirinden bağımsız düşünülemez; zira İslam alimleri, iman ile amelin yani inanç ve ibadet boyutlarının birbirini tamamladığını, imansız amelin veya amelsiz imanın tek başına anlam taşımayacağını vurgulamışlardır. Bu düşüncüyü açıklamak için sıklıkla kullanılan bir benzetmede, amelsiz iman meyvesiz bir ağaca benzetilmektedir (Koştaş, 1995: 13).

Dinin tecrübe (duygu) boyutu, dindar bireyin inandığı dinin manevi esaslarını hayatının belirli dönemlerinde veya sürekli biçimde içsel olarak yaşamasıyla ilgilidir. Bu yaşantıya katılımın yoğunluğu ve biçimi, kişisel özelliklere ve dini geleneklere göre farklılık gösterebilir. Ancak genel olarak her inanç mensubunun, bu türden bir dini duygulanımı tecrübe ettiği kabul edilir. Söz konusu boyut, çoğu zaman korku ya da vecd hali, huşu, içsel mutluluk, derin bir manevi huzur veya

Tanrısal olanla mistik bir yakınlık anlarında kendini belli eder. Kişisel dindarlığın önemli göstergelerinden biri sayılan sübjektif dini tecrübe, her dinin değer verdiği bir yaşantı biçimidir. Bilgi boyutu ise, bütün dinlerin mensuplarından en azından belirli bir düzeyde bilmelerini bekledikleri temel inanç esaslarını ve kutsal metinleri kapsar. İnanç nesnesi hakkında bilgi sahibi olmanın, o inancın kutsallığını anlamada zorunlu bir koşul olduğu düşünüldüğünde, bilgi ile inanç arasında sıkı bir bağ bulunduğu anlaşılır. Gerçekten de iman, akıl, bilgi ve düşünmeden tamamen bağımsız bir olgu değildir. İnsanların inanç esaslarına ilişkin tutumlarının —ister kabul ister reddediş biçiminde olsun— işitme ve görme duyularıyla desteklenen düşünme, anlama ve akıl yürütme süreçleri sonucunda şekillendiği ifade edilmektedir (Güler, 1998: 7).

Dini tecrübenin kuramsal yönüyle onun pratik yansımaları arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Zira hiçbir din yalnızca soyut düşünceler ya da zihinsel tasavvurlardan ibaret değildir; aynı zamanda bu inançların eyleme, tutuma ve dışa dönük davranışlara dönüşmesiyle anlam kazanır. Dini tecrübe esasen bireyin iç dünyasında yaşanır, ancak ibadetler gibi dışa vurulan dini davranışlar, bireyin sınırlarını aşarak toplumun diğer üyeleri üzerinde de etkili olur. Bu yönüyle ibadetler, bireylerde ortak inanç ve sembollere bağlılık bilincini pekiştirir ve onları manen birbirine yakınlaştırır. Dini tecrübenin şekillendirdiği her davranış, o tecrübenin hayata yansıyan bir boyutu olarak kabul edilir. Dolayısıyla insanın günlük yaşamda gerçekleştirdiği birçok eylem de ibadet kapsamına girebilir. Bu çerçevede din, bireyin tutum ve davranışlarına anlamlandıran ve değerlendiren bir ölçüt niteliği taşır. Esasen bütün dinlerde kutsalla kurulan ilişki, ilahi güce duyulan saygının çeşitli davranış ve fiillerle ortaya konması ile açıklanır (Freyer, 1964: 35-36). İbadetler, dini yapının vazgeçilmez bir unsurdur; öyle ki dinin bu pratiklerden bağımsız biçimde varlığına devam ettirmesi neredeyse mümkün değildir. Bu yüzden bazı görüşler, ibadeti dinin en temel ve en gerçek yansıması olarak kabul eder. Bu bağlamda ibadet; kimi zaman tanrılara sunulan basit ritüeller, kimi zaman kutsal zaman ve yasaklara uyma biçimi kimi zamanda evren ve ilahi

iradeyi kavrama çabası olarak anlaşılır. Belirli bir amaç veya sonuç elde etmek için gerçekleştirilen özel tören ve ayinlerde ibadet türleri arasında yer alır.

Dinin iki temel unsuru olan inanç ve ibadet arasında hangi unsurun öncelikli olduğu zaman zaman tartışılmıştır. Ancak her ibadetin ardında Tanrı'ya ve kutsal olana yönelik bir inanç ve düşünce temeli yer alır. Buna karşılık, her dini inanç da kendi içinde mutlaka bir ibadet ya da dini eylem biçimiyle bütünleşmiştir. Bu bağlamda dini ayinler, yalnızca bireysel tecrübenin bir dışavurumu değil, aynı zamanda dini toplulukların sosyolojik varoluşunun da temel göstergelerindendir. Nitekim dini törenler, sadece bir dini cemaatin dışsal ifadesi değil, aynı zamanda o cemaatin sürekliliğini sağlayan yaşamsal bir unsurdur (Wach, 1995: 26-55).

Dinin kutsallık boyutu, yalnızca bireysel dindarlığı değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri de düzenleyici bir işlev üstlenir. Bu durum, dinin cemaat oluşturma potansiyeliyle yani sosyolojik yönüyle yakından ilgilidir. Bu açıdan dini ayinler, bir topluluğun sıradan bir göstergesi olmanın ötesinde, onun varlığını sürdürmesinde etkili bir araçtır. Ayrıca, her din, mensupları arasında sosyal ilişkiler kurmak ve bu ilişkilerin sürekliliğini sağlamak için çeşitli yollar geliştirir. Bu sayede din, bireyin içsel deneyim alanından çıkarak toplumsal bir gerçeklik haline gelir; bireyleri birbirine bağlar ve toplumsallaşma sürecine önemli katkılar sunar. Çünkü insan, doğası gereği, toplum içinde yaşamak ve sosyal ilişkiler kurmak zorunda olan bir varlıktır (Çapcıoğlu, 2008: 21-24).

2. DİNSEL BİR RİTÜEL OLARAK KURBAN

Kurban kavramını tanımlamak, dinlerin çeşitliliği ve bu dinlerdeki kurban uygulamalarının farklı biçimlerde ortaya çıkması nedeniyle oldukça güçtür. Farklı inanç sistemlerinde kurbanın yerine getirilme biçimleri, amaçları ve sembolik anlamları değişiklik gösterdiği gibi, “kurban” sözcüğünün farklı dillerde taşıdığı anlam farklılıkları da genel ve kapsayıcı bir tanım yapmayı zorlaştırmaktadır (Yaparel, 1987: 403-414). Sözcük olarak kurban, “yaklaşmak” ya da “Allah’a yakınlaşmaya vesile olan şey” anlamına gelirken, terim olarak belirli bir zaman diliminde, belirli

şartlar çerçevesinde, usulüne uygun biçimde hayvan kesimini ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder. İslam inancına göre kurban kesmek, akıl sağlığı yerinde, ergenlik çağına ulaşmış ve ekonomik yeterliliğe sahip her Müslümanın yerine getirmesi gereken mali nitelikte bir ibadettir (Karagöz, 2007: 388).

Kurban ibadeti, bir yandan kişinin Allah’a manen yaklaşma arzusunu simgelerken, diğer yandan toplumsal düzlemde paylaşım, sevinç ve birlik duygularını pekiştiren bir anlam taşır. Aynı zamanda Allah yolunda gerçekleştirilen bir fedakârlığın sembolüdür. Her ne kadar bu fedakârlık maddi bir boyut taşısa da özünde manevi bir bağlılığı ve teslimiyeti temsil eder. İslam’da kurbanın asıl gayesi, kişinin sahip olduğu maddi imkânları sergilemek değil, Allah’a yakınlaşma bilincini güçlendirmektir. Bu nedenle mali güç, ibadetin yerine getirilebilmesi için bir araç niteliğindedir (Sezen, 2004: 194). Kurbanın temel amacı, Allah’a karşı derin bir takva duygusu geliştirmektir. Nitekim Kur’an’da “Kurbanların ne etleri ne de kanları Allah’a ulaşır; O’na ulaşan yalnızca sizin takvanızdır” (Hac, 22/37) bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır.

Kurban tarihin en eski dinsel ritüellerinden biridir ve birçok dinde Tanrı’ya yaklaşma, günahların bağışlanması ya da şükran sunma gibi amaçlarla uygulanır. Ritüel olarak kurban, dinin özellikle pratik (ritüel / törensel) boyutunu temsil eder. Kurban ibadeti dinin sadece teorik değil yaşanabilir ve sürdürülebilir olduğunu gösterir. Ritüel tekrarı, dini kimliğin pekiştirilmesini sağlar. Smart’ın ifadesiyle: “Ritüel boyut, dinin gündelik hayatla bulunduğu alandır.” Kurban ritüeli aynı zamanda dini topluluğun birlik duygusunu güçlendirir, çünkü etin paylaşımı, birlik, ibadet ve aynı kutsal değer etrafında toplanma gibi toplumsal eylemleri doğurur bu yönüyle kurban sadece bireysel değil kolektif bir ibadet ve sosyal dini dayanışma biçimidir. Kurban ibadetinin pratik sonucu, özellikle etin paylaşımı yoluyla toplumdaki yardımlaşma ve kardeşlik bağlarını güçlendirmesidir. Bu durum, kurbanın sosyal işlevini de ön plana çıkarır. “Kurban paylaşımı, toplumsal adaletin ve dayanışmanın pratik bir örneğidir.” (Smart, 1998: 40; Mirel, 2020: 63-73).

Yüce varlıkla yani Ulviyetle iletişim kurmanın en eski ve en yaygın yollarından biri kurban sunma eylemidir. Kurban geleneği, insanlık tarihi kadar köklü olup din olgusunun ortaya çıkışıyla eş zamanlı bir geçmişe sahiptir. Tarih boyunca insanlar, kutsal kabul ettikleri varlıklara yakınlaşmak veya onları hoşnut etmek amacıyla çeşitli türden kurbanlar sunmuşlardır. Bu kurbanların türü ve sunuluş biçimi, toplumların inanç sistemlerine ve kültürel özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Bazı toplumlarda hayvanların yanı sıra tahıl, meyve gibi bitkisel ürünler ya da çeşitli eşyalar da kurban olarak adanırdı. Hatta bazı eski uygarlıklarda insan kurbanı uygulamaları da görülmüştür. Özellikle tarımla uğraşan toplumlarda insan kurban etme geleneği oldukça yaygındı. Arkeolojik ve tarihsel araştırmalar, Orta ve Kuzey Amerika, Afrika'nın belirli bölgeleri ile Mezopotamya'da insan kurbanına dair önemli bulguların ortaya konduğunu göstermektedir. Kurban geleneği, günümüzdeki büyük dinlerde de varlığını sürdüren bir ibadet biçimidir. Yahudilikte, Kudüs'teki Mabet yıkılmadan önce, ibadetin temel eksenini kurban oluştururdu. Yahudi geleneğinde kurban, iki ana kategoriye ayrılmaktaydı: yakma hayvan kurbanı ve eşya adakları. Yakma kurbanında, hayvan Mabet'in sunağında tamamen yakılarak sunulmaktaydı. Tevrat'ta aktarıldığı üzere, kurban etinden yükselen sıcak buhar ve dumanın Tanrı Yehova'yı memnun ettiği kabul edilirdi. Bu nedenle hayvan kurbanı uygulamaları oldukça sık yapılırdı. Ancak Mabet'in M.S. 70 yılında Romalılar tarafından yıkılmasıyla birlikte bu gelenek fiilen sona erdi. Günümüzde ise Yahudiler, günahlarından arınma amacıyla horoz veya tavuk keserek bu hayvanların etini yoksullara dağıtmaktadırlar (Adam, 2007: 210).

Kurban eylemi, sembolik olarak kişinin kendi nefisini, bencilliğini ve dünyevi bağlarını sunması anlamına gelir. Dolayısıyla Kurban ibadeti sadece bir hayvanın kesimi değil ruhsal arınma ve teslimiyetin dışavurumudur. "Kurban, yalnızca maddi bir fedakârlık değil, aynı zamanda ruhsal bir arınmadır." (Eken, 2007: 77-96).

Bütün toplumlarda yaygın olan kurban, dinin kökeni ve işlevi bağlamında geleneksel din antropologlarının ilgisini çekmiştir. Bu antropologlar, kurbanın kökeni ve işlevi hakkında değişik

kuramlar ile sürmüşlerdir. Tylor, kurbanın kökenini doğa üstü güçlere hediye sunma ile ilişkilendirmiştir. O kurbanı, doğaüstünün lütfunu güvence altına almak ve onun düşmanlığını en aza indirmek için, doğaüstüne sunulan bir hediye olarak tanımlamıştır. Kurbanın kökeni konusunda en çok durulan kuram ise Totemizm kuramı olmuştur. Roberts Smith'in ortaya attığı bu kuramı Frazer, Durkheim ve Freud savunmuştur. Kurbanın kökenine Totemizme dayandıran Smith, zaman içindeki değişime Sâmi kavimler örneğinde şu şekilde izah etmiştir. Başlangıçta totemin kurban olarak sunulması vardı. Totemizm terkedilince, totem kurbanın yerini insan kurbanı aldı. Ancak bireyin yaşamını güvence altına alan geleneklerin ağır basmasıyla insan kurbanı terk edildi ve çiftlik hayvanları kurban edilmeye başlandı (Ergene, 1997: 22).

Antropologlar, kurban olgusunu şiddet eğilimi açısından da değerlendirmiş ve bu konuda dikkat çekici yorumlar ortaya koymuşlardır. Bu yaklaşıma göre, kurban eylemi insanın doğasında var olan saldırganlık ve şiddet dürtüsünü sembolik biçimde yönlendirme işlevi görmektedir. İnsan, kurban kesme aracılığıyla içsel öfkesini kurbanlık hayvana aktararak bu yıkıcı dürtüyü zararsız bir yöne kanalize eder; böylece toplumsal ilişkilerde şiddetin doğrudan insana yönelmesi engellenmiş olur. Ancak bu açıklamayı “psikolojizm” olarak nitelendiren Girard, kurban kesme eyleminin, bir kimsenin aile bireyine, eşine ya da işverenine öfkelenip bu öfkesini evcil hayvana vurarak yatıştırmaya çalışmasıyla karşılaştırılamayacağını ifade eder (Girard, 2003: 12).

Hinduizm geleneğinde ise kurban, ibadetin merkezinde yer alan bir uygulamadır. Kurban sunmak, bir Hindu'nun günlük dini yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir; çünkü bu eylem Tanrılarla uyumlu bir ilişki kurmayı ve onların rızasını kazanmayı sağlar. Hindu inancına göre insanlar kurban sunmadığında Tanrılar yağmur yağdırmaz, ürünlerin yetişmesine izin vermez ve doğanın döngüsünü sürdürmezler. Dahası, insanlar uzun süre kurban sunmayı bıraktıklarında Tanrılar da açlık nedeniyle yok olacaklarına inanılır; zira kurban onların varoluşunu sürdüren yaşam kaynağıdır (Adam, 2007: 211).

Özen'in (2020) İstanbul'da gerçekleştirdiği saha araştırması, bu ibadetin çağdaş toplumdaki yansımalarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Araştırma bulgularına göre katılımcıların %82,3'ü hayatlarında en az bir kez kurban kesme ibadetini yerine getirmişken, %17,4'ü bu ibadeti hiç gerçekleştirmemiştir. Ayrıca, kurban ibadetini düzenli olarak sürdürdüğünü belirtenlerin oranı %74,7 olarak tespit edilmiştir. Bu veriler, İstanbul'daki Müslümanlar arasında kurban kesme geleneğinin oldukça yaygın olduğunu ve bu ibadetin toplumsal dayanışmayı güçlendiren önemli bir ritüel olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmada ayrıca, ailede kurban ibadetinin yerine getirilip getirilmemesinin, bireylerin bu ibadeti sürdürme eğilimleri üzerinde doğrudan etkili olduğu belirlenmiştir. Bu durum, kurban ibadetinin yalnızca bireysel bir dini uygulama değil, aynı zamanda aile içinde kuşaktan kuşağa aktarılan bir dini alışkanlık olduğunu göstermektedir. Çalışma bulgularına göre, aile ortamında bu ibadetin yaşatılması hem bireylerin dini kimliklerinin devamlılığına katkı sağlamakta hem de aile bağlarıyla yakın çevre ilişkilerini güçlendirmektedir (Özen, 2020: 62-63).

3. DİNLERDE KURBAN İBADETİ

3.1. Yahudilik Dininde Kurban İbadeti +

Yahudi toplumunda, kurban ibadeti önemli bir yer tutmuştur ve bu, toplumun en temel ibadetlerinden biri olarak kabul edilmiştir. İlk dönemlerden itibaren kurban, Yahudiler için önemli bir ibadet olup, günahların affı için de gerekli görülmüştür (Katar, 1997: 64-65).

Yahudiler, tarih boyunca yaşadıkları coğrafyalarda kurban ibadetine büyük önem vermiş ve bu ibadetin düzenli biçimde yerine getirilebilmesi için birçok mezbaha inşa etmişlerdir. Mabet'in yıkılışına kadar Yahudi toplumunda kurban, en merkezi ibadetlerden biri olarak kabul edilmiştir. Eski Ahit incelendiğinde, kurban anlayışında kanın özel bir yere sahip olduğu görülür; çünkü kan hem kefaretin hem de Tanrı ile yapılan ahdin sembolü olarak değerlendirilmiştir. Levililer 17/11'de "kanın hayat karşılığı günah bağışlatan" bir unsur olduğu açıkça ifade edilir. Bu nedenle kesilen hayvanların kanını tüketmek yasaklanmış, genellikle mezbaha üzerine serpilmesi emredilmiştir.

Aynı zamanda kan, Tanrı ile yapılan antlaşmanın sembolik göstergesi kabul edilmiştir. Nitekim Hz. Musa'nın, kurbanın kanını bir kısmını mezbaha, bir kısmını ise İsrailoğulları'nın üzerine serperek "Rabbin sizinle yaptığı ahdin kanı" demesi bu anlayışın bir yansımasıdır. Yahudilikte farklı türlerde kurban uygulamaları mevcuttur: vakıf, yemek, içki, barış, şükran, adak, kefarete ve din adamı tayin kurbanı bunlardan bazılarıdır. Tevrat'ta kurbanın Tanrı'ya "hoş koku" olarak sunulduğu yakma ritüelinden de söz edilir; ancak bu uygulama artık icra edilmemektedir. Ayrıca Yahudi inancına göre her hayvan kurban olarak kabul edilmez. Kanlı kurban kapsamında makbul sayılan türler dana, koç, kuzu, keçi, güvercin ve kumrudur; bunlar içinde özellikle erkek olanlar daha makbul görülmektedir (Harman, 2019: 68; Kıyak, 2021: 577-596).

Yahudi kurban anlayışı, farklı kültürel etkilerle biçimlenmiş çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Arınma, korunma, teskin olma, bereket elde etme, Tanrı ile bağ kurma ve gelecek kaygısından kurtulma gibi amaçlar kurban ibadetiyle özdeşleşmiştir. Yahudilikte kurban kanına atfedilen değer, bu ibadetin Tanrı ile insan arasındaki arınma ve uzlaşma işlevini simgeler. Bu anlayış, dönemin dinî atmosferinden bağımsız değildir. Örneğin, Eski Mısır'da Tanrılara adanan kansız kurbanlarda tuzsuz ekmek sunulması gelenek hâline gelmişti; bu uygulamanın, Yahudilerdeki mayasız ekmek geleneğine etki etmiş olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca Mısır'da en yüce Tanrı kabul edilen İsis'e sığır türü hayvanların kurban edilmesi, öncesinde oruç tutulması ve dua edilmesi dikkat çekicidir (Çetin, 2008: 47-53).

Her iki semavi din, Yahudilik ve İslam, kurban geleneğinin kökenini Hz. İbrahim'in oğlunu Tanrı'ya adama olayına dayandırmaktadır. Ancak bu anlatının öznesi konusunda görüş ayrılığı bulunmaktadır. Yahudi geleneğinde kurban edilmek istenen çocuğun İshak olduğu kabul edilirken, İslam inancında bu çocuğun İsmail olduğu belirtilmektedir (Yüceler, 1989: 124-130).

3.2 Hristiyanlıkta Kurban İbadeti +

Hristiyan inancında kurban kavramı, İsa Mesih'in kendisini insanlık adına feda etmesiyle en yüksek anlamına ulaşmıştır. Bu anlayışa göre, İsa'nın çarmıha gerilerek döktüğü kan, insanlığın kökenine dayanan asli günahın kefareti niteliğindedir. İsa'nın bu özverili eylemi, Tanrı'nın günaha ve günahkâra yönelik öfkesini yatıştırmış; böylece Âdem ve Havva'dan beri süregelen günahkâr doğaya sahip insan ile Tanrı arasında yeniden bir uzlaşma ve bağ kurulmuştur (Challaye, 1998: 191-192).

Hristiyanlık Eski Ahit'te Tanrı'ya sunulan hayvansal kurbanları bir süre benimsemiş, ancak İsa'nın kurban oluşuyla bu pratiği sonlandırmıştır. Erbaş'a göre, İsa'nın çarmıhtaki ölümü "nihai ve evrensel bir kefarete kurbanı" olarak kabul edilir; bu nedenle artık hayvansal kurban sunumu yapılmaz. Evharistiya (Ekmek- şarap ayini), İsa'nın bedeni ve kanını temsil eder. Bu ritüelde ekmek yenip şarap içilmesi, Mesih'in kurbanını ruhsal düzeyde yeniden anmak anlamındadır. Erbaş bu ayinin teolojik olarak "kurban ritüelinin devamı ve sembolünün tekrarı" olduğunu vurgular (Erbaş, 1998: 43-161, 170-200).

Hristiyanlıkta, diğer dinlerde sıkça rastlanan istek, şükür, bereket veya adak niteliğindeki kurban uygulamaları, önemli bir yer tutmaz. Bu inançta kurban anlayışının odağı, esas olarak insanın asli günahıtan arınmasıdır (Çetin, 2008: 56-57).

Uygun'un çalışması ise, toplumlarda yapılan kurban ritüellerinin ilkel dönemlerden itibaren çeşitlendiğini ancak Hristiyanlığın bu pratikleri ruhsal arınma ve simgesel anma biçimlerine dönüştürdüğünü ortaya koyar (Uygun, 2019: 148-163).

3.3. Cahiliye Dönemde Kurban İbadeti +

İslam öncesi Arap toplumunda kurban geleneği oldukça yaygın bir uygulamaydı. Hz. Peygamber'in dedesi, Zemzem kuyusunun kazımı sırasında karşılaşılan güçlükler üzerine, on çocuğu olursa birini kurban etmeyi adadığı rivayet edilmektedir; bu durum, o dönemde insan

kurbanı uygulamasının varlığına dair bir işaret olarak değerlendirilmektedir (Hamidullah, 1974: 37).

O dönemde Araplar, putlara ve cinlere kurban sunmakta; Kâbe çevresinde ve mezar başlarında da kurban kesmekteydiler. Örneğin, bir hayvandan küçük bir parça kesilerek yapılan ve “şeytan yarması kurbanı” olarak adlandırılan bir ritüel uygulamaları mevcuttu. Ayrıca akika kurbanı da yerine getirilir ve kanı çocuğun üzerine sürülürdü. Doğan ilk hayvan yavruları kurban edilir ve buna “fer’a” denirdi. Recep ayında putlara kurban sunma geleneği vardı ve buna “atîre” denirdi. Araplar, cömertliklerini göstermek için kurban kesme yarışmaları düzenlemekteydiler (Ateş, 1996: 212–221).

Adak kurbanları da farklı şekillerde uygulanırdı. Örneğin, bir kişinin dileği gerçekleşirse bir deve adar ve dileği gerçekleştiğinde deve serbest bırakılır, buna “sâibe” denirdi. Bir deve beş kez doğursa, son doğan yavru erkekse kesilir ve yalnızca erkekler tarafından tüketilirdi; dişi yavru doğarsa putlara adanır ve bu adak şekline “bahira” denirdi. Bahira’nın sütü sağılmaz, yük taşımaz ve istediği yerde otlamasına izin verilirdi. Yedinci doğumda erkek ve dişi ikiz doğuran koyunların yavruları putlara adanır ve bu uygulamaya “vâsile” adı verilirdi. On kez damızlık olarak kullanılan bir erkek deve ise daha sonra serbest bırakılır ve buna “hâmi” denirdi. Araplar, putlarının yardımını sağlamak amacıyla kurbanları abartılı biçimde sunar ve kanın kutsal bir değeri olduğuna inanırlardı. Bu uygulamanın ayrıca, putlara kurban sunan tapanlarla kabileleri arasında kan akrabalığı oluşturma amacı taşıdığı görülmektedir (Ateş, 1996: 231–237; Çağatay, 1989: 103).

3.4 İslam’da Kurban İbadeti

Casiye Suresi 23. ayette belirtildiği gibi, insanın nefsinin Tanrı edinmekten kurtulması, sahte Tanrıları terk etmesi ve Allah’a teslim olması, tevhit inancını yeniden pekiştirmesi anlamına gelir. Kur’an’da, “*Deki, benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm alemlerin rabbi Allah içindir*” (En’am, 6/162) buyrulur. Bu, kurbanın namaz gibi Allah’ın emrettiği ve O’nun uğruna yapılan bir ibadet olduğunu ifade eder. Kurbanın bir amacı da mü’minleri tevazu seviyesine ulaştırmaktır.

Kurban, bu manevi özelliği kazandırmak amacıyla uygulanır. Aynı zamanda toplumsal dayanışmayı da sağlamaktadır; Allah için kesilen kurbanlardan et herkesin faydasına sunulur. Kur'an'daki "büdn" terimi, Muhammed ümmetine infaka teşvik amacıyla kullanılmış olabilir, çünkü kurban ibadetinin amaçlarından biri de infaktır. Toplumsal açıdan, kurban ibadetinin ekonomik faydaları da vardır; bu ibadet hayvancılığı teşvik eder ve elde edilen gelir ekonomiye katkı sağlar. Ayrıca, kurban ibadetinin saldırganlık içgüdüsünü disipline etme ve eğitici faydası da bulunmaktadır (Daryal, 2009: 177-193).

Kurban ibadetinde kesilen hayvanların et ve kanı Allah'a ulaşmaz; zira Allah'ın bunlara ihtiyacı yoktur. Et ve kan, yalnızca insanların beslenme gereksinimini karşılayan maddelerdir. Allah'a ulaşan, bu ibadeti yerine getirirken et ve kanı insanlara sunan ve kalbinde Allah rızası için hizmet sevgisi taşıyan müminlerin içtenliği ve samimiyetidir (Öztürk, 1999: 318). Benzer şekilde, Allah insanların namaz, oruç veya kurban gibi ibadetlerinden ya da yönlerini doğruya ve batıya çevirmelerinden herhangi bir çıkar elde etmez. Bu ibadetlerin asıl amacı, insanın kalbinde takva bilincini geliştirmek ve onu hayır, iyilik ve salih amelleri teşvik eden bir yaşam tarzına yönlendirmektir (Derveze, 1997: 437).

Araplar, kurbanın kanına kutsallık atfetmişlerdi ve değerli gördükleri şeyleri ilah olarak kabul ederlerdi. Bu nedenle, kesilen kurbanın etini yemez, kanını putlarına sürer, etini ise ortalığa bırakırlardı. Kur'an, bu yanlış anlayışları düzeltmek için kurbanın gerçek anlamını "takva" ve "kurbiye" olarak yeniden tanımlamış ve şirke bulanmış bir toplumu tevhid merkezli bir topluma dönüştürmeyi hedeflemiştir (Tan, 2011: 51).

İslam, Allah'tan başkasına kurban sunmayı yasaklayarak, tevhidi güçlendirdi ve eski kurban uygulamalarını reddetmeden kendi kurallarını koydu. İslam, önceki toplumların kurban anlayışlarındaki hataları ortadan kaldırarak, tevhid anlayışı içinde bu uygulamanın devamını sağlamıştır (Çetin, 2008: 58).

Bütün ibadetlerin temel amacı Allah’a yakınlaşmak ve O’nun rızasını kazanmaktır. Bu bağlamda, “kurban” terimi, dini anlamda Allah’a yaklaşmayı ve O’na yakınlık sağlamayı ifade eder. Kurban, belirli bir tür hayvanın ibadet amacıyla kesilmesini ve bu şekilde yapılan ibadeti anlatır (Güç, 2003: 433).

Kur'an'da Hz. İbrahim'in kurban hikayesi şöyle anlatılır: Hz. İbrahim, Rabbinden bir oğul istemiş ve Allah, ona salih bir oğul müjdelemiştir. Oğlu büyüyünce Hz. İbrahim, rüyasında oğlunu boğazladığını görmüş ve bu durumu oğlu ile paylaşmıştır. Oğlu da babasına emredileni yerine getirmesini söylemiştir. Hz. İbrahim ve oğlu bu durumu kabul edip, Allah’a teslim olmuşlardır. Sonunda, Allah bu fedakarlığı ödüllendirmiş ve büyük bir kurban verilmiştir (Saffat 37/100-108). Hz. İbrahim'in bu denemesi, fedakarlığının ve teslimiyetinin boyutlarını ölçmek amacıyla yapılmıştır (Duman, 2008: 150-151).

İslam, eski kurban uygulamalarını yasaklamadan, kendi kurallarını koyarak bu uygulamayı şekillendirmiştir. Önceki kavimlerin kurban anlayışındaki hataları düzelterek, tevhid anlayışı içinde kurban ibadetini sürdürmüştür. Kurban, hem bir ibadet olarak değer taşır hem de yoksullara yardım, toplumsal dayanışma ve ekonomik canlanma gibi çeşitli sosyal faydalar sağlar. Kurban ibadetinin gerekliliği, genellikle Kevser Suresi’nin ikinci ayeti ve Peygamberimizin sünneti ile desteklenir. Ancak bazı alimler, Hac Suresi’ndeki ayetlerin hac kurbanını ifade ettiğini belirtir. Kurban Bayramı gününde kesilen kurbanların dayanağının Kur'an'da olduğunu belirten kaynaklar, Hac Suresi 36. ve 37. ayetlerini delil alır (Narin, 2013: 150). Kur'an kurban konusunu şöyle özetler:¹

¹ “Kurbanlık deve ve sığırları sizin için Allah’ın işaretleri kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Onlar (kesilmek üzere) ön ayaklarından biri bağlı iken üzerine Allah’ın adının anın. Düşüp öldüklerinde onlardan yiyin, isteyene de istemeyene de verin. Şükredesiniz diye onları sizin buyruğunuza verdik. Ne etleri ne de kanları Allah’a ulaşır; Allah’a ulaşacak olan takvanızdır. Size doğru yolu gösterdiğinden, Allah’ı yüceltmeniz için onları böylece sizin buyruğunuza vermiştir. Onların ne etleri Allah’a ulaşır ne de kanları; O’na ulaşacak olan sadece sizin takvanızdır. İşte Allah onları sizin istifadenize verdi ki size doğru yolu göstermesinden ötürü O’nu tazimle anasınız. İyilik yolunu tutanları müjdele!” (Hac, 22/36-37). Bu ayetler, kurbanın Allah’a yakınlaşma ve şükür amacı taşıdığını belirtir ve kanın Allah’a ulaşmayacağını, önemli olanın takva olduğunu vurgular (Çetin, 2008: 58-59). İslam tarihinde ilk Kurban Bayramı,

Ülkemizde kurban ibadeti ile ilgili çeşitli uygulamalı araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Türkiye genelinde yapılan bir çalışmada, kurban ibadetinin bireylerin dindarlık düzeyi, ekonomik durumu, yaşadığı bölge ve mezhep mensubiyeti gibi değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, kurban ibadetini yerine getirme durumu dindarlık algısına göre değerlendirildiğinde; “oldukça dindar” olduğunu belirten kişilerin %77,8’i, “dindar” olduğunu söyleyenlerin %69,9’u, “ne dindar ne dindar değilim” diyenlerin %57,4’ü, “dindar değilim” diyenlerin %34,3’ü ve “hiç dindar değilim” diyenlerin %37,5’i, maddi durumları elverişli olduğunda her yıl kurban kestğini ifade etmiştir. Öte yandan, maddi durumu uygun olmasına rağmen kurban kesmediğini belirtenlerin oranı, “oldukça dindarım” diyenlerde %0,4, “dindar değilim” diyenlerde %13,8 ve “hiç dindar değilim” diyenlerde %8,2 olarak saptanmıştır. Bölgeler açısından değerlendirildiğinde, Orta Anadolu bölgesinde maddi durumu uygun olanların %84,4’ü her yıl kurban keserken, Güneydoğu Anadolu bölgesinde bu oran %52,8 ile en düşük düzeyde görülmüştür. Mezhep mensubiyeti bağlamında ise, Hanefi mezhebine mensup olanların %73,6’sı, Caferi mezhebine mensupların %54,5’i ve Şafii mezhebine bağlı bireylerin %53,1’i, maddi durumu elverişli olduğunda her yıl kurban ibadetini yerine getirdiğini belirtmiştir. Genel verilerde ise, maddi durumu uygun olduğunda her yıl kurban kesenlerin oranı %69,5, maddi durumu elverişli olmadığı için kurban kesemeyenlerin oranı %12,3 olarak görülmektedir. Kurban ibadetinin yaş, yerleşim yeri ve temel nitelikler açısından dağılımına bakıldığında, kentte yaşayanların %67,4’ü, kırdaki yaşayanların ise %75,1’i maddi durumu elverdiğinde her yıl kurban kesmektedir. Yaş gruplarına göre değerlendirildiğinde, 55-64 yaş grubunda her yıl kurban

hicretin ikinci yılında, Beni Kaynuka Gazvesi sonrası, zilhicce ayının onuncu gününde kutlanmıştır (Bardakoğlu, 2002: 436-440). Kurban ibadetinin gerekliliği, genellikle Kevser Suresi’nin ikinci ayeti ve Peygamberimizin sünneti ile desteklenir. Ancak bazı alimler, Hac Suresi’ndeki ayetlerin hac kurbanını ifade ettiğini belirtir. Kurban kesmenin bazı şartları vardır: Mukim, zengin, hür, akil ve baliğ bir Müslüman olmak gereklidir. Kurbanlık hayvanlar koyun, keçi, sığır veya deve olmalı, belirli yaş ve kusursuzluk kriterlerini karşılamalıdır. Kurban Allah adına kesilmeli ve boğazlama yöntemiyle kanı akıtılmalıdır. Eti üçe bölünmeli; biri ev halkına, biri eş-dost ve akrabalara, diğeri ise fakirlere verilmelidir (Bilmen, 1971: 409-419).

kesenlerin oranı %75,8 ile en yüksek düzeyde iken, 18-24 yaş grubunda bu oran %61,3 ile en düşük seviyededir (Türkiye’de Dini Hayat Araştırması, 2014: 82-84).

1.800 kişi üzerinde gerçekleştirilen empirik bir başka araştırmada Kurban Bayramı’nda devamlı kurban kesenlerin oranı %42,4 olarak tespit edilmiştir. Aynı araştırmada ekonomik düzeyle ilişkisi olmadığı halde ve farz bir ibadet olmasına rağmen beş vakit namazlarını düzenli kalanların oranı %42,1 çıkmıştır. Bu sonuçlar farz derecesinde olmasa da (Hanefi mezhebine göre kurban kesmek vacip ve Şafiilerde sünnet) kurban ritüelinin diğer dini pratiklere göre daha yüksek düzeyde eda edildiğini göstermektedir (Güneş, 2021; 83-89).

Günümüzde Kurban ibadetinin sosyal yardımlaşma boyutu yerel sınırların ötesine taşarak ulusal ve hatta küresel bir nitelik kazanmıştır. Teknolojik olanakların gelişmesiyle birlikte, kurban döneminde toplanan yardımlar hem ülke içinde hem de dünyanın farklı bölgelerinde ihtiyaç sahiplerine ulaştırılabilmektedir. Bu durum, yalnızca bireysel yardımlaşmayı değil, aynı zamanda vakıf ve yardım kuruluşlarının ekonomik güçlenmesini de beraberinde getirmektedir. Nitekim 2007 yılında, 19-21 Aralık tarihleri arasında Mehmetçik Vakfı’na toplam 181.500 adet kurban bağışı yapılmıştır. Bu yoğun destek sayesinde vakıf, şehit ve gazi ailelerine yönelik yaptığı yardımlarda önemli artışlara gitmiştir; ölüm ve yaralanma tazminatlarında %100, sürekli yardımlarda ise %25 oranında bir yükselme gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, kurban ibadeti yalnızca dini bir ritüel olmanın ötesine geçerek toplumsal dayanışmanın ekonomik ve kurumsal bir aracına dönüşmüştür. Bu süreçte, birçok hayır kuruluşu da kurban döneminde yapılan bağışlar sayesinde maddi kaynaklarını artırarak faaliyetlerini daha etkin biçimde sürdürme imkânı bulmaktadır (Çetin, 2008: 196).

Türkiye Diyanet Vakfı, her yıl olduğu gibi 2023 Kurban Bayramı’nda “vekaletle kurban” organizasyonu düzenlemiştir. Vekaletle kurban uygulaması, kurban ibadetini yerine getirmek isteyen ancak kendileri bizzat kurban kesemeyen kişilerin, bu ibadetlerini güvenilir bir kurum aracılığıyla gerçekleştirmelerine imkân tanımaktadır. İlgili istatistik verilerine göre, 2023 yılında

Diyanet tarafından belirlenen vekaletle kurban bedeli yurt içinde 5.950 TL, yurt dışında ise 2.750 TL olarak açıklanmıştır. Bu kapsamda Türkiye Diyanet Vakfı, yurtiçi ve yurtdışında milyonlarca ihtiyaç sahibine kurban eti ulaştırarak sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya önemli katkı sağlamıştır. 2023 yılında Diyanet/ Türkiye Diyanet Vakfı vekalet yoluyla kendisine emanet edilen 745 bin 535 hisse kurban kestirerek fakirlere dağıtmıştır (Türkiye Diyanet Vakfı İstatistikleri, 2023).

Diyanet İşleri Başkanı Erbaş, yaptığı açıklamada Vekâletle Kurban Organizasyonu kapsamında hem yurt içinde hem de yurt dışında kurbanların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması için yoğun bir çalışma yürütüldüğünü ifade etmiştir. Diyanet İşleri Başkanı Erbaş’a göre, özellikle Gazze ve Filistin halkı için bağışlanan kurbanların kesim işlemleri, bayramın ilk gününden itibaren Mısır’da başlatılmıştır. Türkiye halkının Filistin’e yönelik duyarlılığı da yıllar içinde artış göstermiştir; 2024 yılında 28 bin hisse olarak emanet edilen kurban sayısı, 2025 yılı itibarıyla 60 bine yükselmiştir. Bu kurbanlardan elde edilen etler, soğuk hava depolarında dikkatle saklanmakta ve uygun koşullar sağlandığında Gazze’ye ulaştırılmaktadır. Ayrıca Erbaş, Türkiye Diyanet Vakfı’nın 2025 yılında vekâletle kurban organizasyonu çerçevesinde kendisine emanet edilen toplam hisse sayısının 898 bin 500 olduğunu bildirmiştir. Bu rakam hem vakfın organizasyon kapasitesinin hem de toplumun dini dayanışma ve yardımlaşma bilincinin giderek güçlendiğini göstermektedir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2025).²

4. DİN VE SOSYAL BÜTÜNLEŞME

4.1. Sosyal Bütünleşme (SIRALAMAYI YAPTIM).

Sosyolojide “bütünleşme” terimi, toplumda veya alt gruplarda çeşitli unsurların tamamlanma ve kaynaşma durumunu ifade eder. Bu kavram, Batı dillerindeki “integration” kelimesinin karşılığıdır

² Tarım Bakanlığı’nın verilerine göre 2022 yılında 1 milyon 198 bin büyükbaş ve 3 milyon 494 bin küçükbaş hayvan kurban edilmiştir. 2023 yılında 1 milyon 80 bin büyükbaş ve 3 milyon 205 bin küçükbaş hayvan kurban olarak kesilmiştir. 2025 yılında ise 830 bin büyükbaş ve 2,5 milyon küçükbaş hayvan kurban edilmiştir (Tarım Bakanlığı İstatistikleri, 2025) Öte yandan Türkiye Diyanet Vakfı Vekâletle Kurban Organizasyonu kapsamında 2024 yılında 747 bin 52 ve 2025 yılında ise 898 bin 450 hisse kurban kesilmiştir (Türkiye Diyanet Vakfı Kurban İstatistikleri, 2025).

ve sosyal yapının çeşitli unsurları arasındaki uyum ve dengeyi vurgular. Sosyal bütünleşme, bireylerin farklı gruplar ve daha geniş sosyal birimlerle karşılıklı bağımlılık ve uyum içinde bir düzen oluşturma sürecidir. Aynı zamanda, toplumsal kültürel değerlerin bireyler tarafından benimsenmesi ve bu değerlerle uyumlu bir yaşam sürme sürecini de kapsamaktadır (Günay, 1998: 311).

Toplumsal bütünleşme, sosyolojinin temel alanlarından biridir ve toplumbilimciler tarafından uzun zamandır incelenmektedir. Sosyal bütünleşme ile ilgili çalışmalar, sosyolojinin Batı'daki gelişim dönemlerine kadar uzanmaktadır (Sinanoğlu, 2006: 2).

Toplumun düzenli işleyişi ve sosyo-ekonomik gelişimi, toplumsal bütünlük ile mümkündür. Bütünleşme, toplumsal düzenin korunması ve değişimlerin yönetilmesinde kritik bir rol oynar. Toplumsallaşma süreci sadece maddi kültür unsurlarını değil, aynı zamanda manevi ve dini kültür öğelerini de kapsar. Birey, toplumun dini inanç ve değerlerini benimseyerek, kişisel ve toplumsal uyum sağlar. Bu süreç, toplumsal bütünleşmenin bir parçasıdır (Türkkahraman ve Tutar, 2009: 1-6; Inskeep, 1988: 8).

Bir toplumun varlığını sürdürebilmesi, üyelerinin birbirine bağlı kalmasına ve grup içinde uyum sağlamasına bağlıdır. Sosyal bütünlük, toplumun istikrarını ve devamlılığını sağlamaktadır. Wach'a göre, dinin toplumsal yapıcı rolü, toplumdaki birliği ve bütünleşmeyi sağlamada etkilidir. Din, toplumsal bütünleşmeyi teşvik eder ve toplumsal birlikteliğin temininde önemli bir işlevi vardır. Durkheim'a göre, toplumun güçlü bir şekilde bütünleşmiş olması, bireylerin topluma bağlı kalmasını ve toplumsal düzenin korunmasını sağlar. Din, toplumu birleştirici bir işlev görürken, bireyselleşmenin aşırıya gitmesi toplumsal bağları zayıflatabilir (Günay, 2020: 411; Wach, 1955: 351; Durkheim, 2013: 202-203).

Din, toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında önemli bir rol oynar. Din, toplumun yaşamını düzenleyen temel bir fenomen olarak kabul edilir ve bireylerin hayatını mutlak değerler doğrultusunda şekillendirir. Dini toplumsallaşma, bireylerin belirli bir dinin inanç ve kurallarına

uygun davranışlar geliştirmesi sürecidir. Bu süreç, bireyin toplumun dini alışkanlıklarına ve beklentilerine uyum sağlamasını hedeflemektedir (Okumuş, 2020: 282; Coştu, 2020: 331). Sosyolojik açıdan din, bireylerin kültürel ve toplumsal yapılarını oluşturur ve toplumsal kaynaşmayı sağlar. Din, toplumu birleştirici bir işlev görür ve toplumsal grupların ortak değerlerini pekiştirmektedir (Taplamacıoğlu, 1963: 62).

Din, bireysel anlamda manevi tatmin ve bağlanma sağlarken, toplumsal düzeyde insan ilişkilerine yön verir. Bireysel ve toplumsal boyutlar birbirini yakından etkiler ve dinin bu iki yönü arasındaki ilişki, toplumsal yapı üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır (Akdoğan, 2020: 399).

Tevhid inancı, bireysel psikolojide bir bütünlük sağlarken, toplumsal düzeyde de sosyal bütünleşmeyi teşvik eder. Tek bir Tanrı'nın iradesi altında toplumsal hayatı düzenleyen bireyler, bu inanç sayesinde daha uyumlu bir toplumsal yapı oluştururlar (Bilgiseven, 1986: 193-194).

Birey, gündelik hayatında yalnızca kendi kişisel tercihleriyle değil; aynı zamanda aile bağları, mesleki ilişkiler, arkadaş çevresi, komşuluk ve akrabalık gibi farklı sosyal ağların oluşturduğu karmaşık bir toplumsal yapı içinde var olur. Bu yapı içinde bireyin sürekli etkileşim hâlinde olduğu kişiler, zaman zaman örnek alınan bir model ya da benlik yansıtıcısı konumuna gelerek onun dini toplumsallaşma sürecinde etkili bir rol oynar (Sherkat, 2003:151-163). Böylece birey, inanç, davranış ve değerler düzleminde çevresiyle karşılıklı bir öğrenme ve uyum süreci yaşar.

Durkheim'ın ortaya koyduğu kolektif bilinç kavramı, toplumun ortak değerler, inançlar ve normlar etrafında birleşmesini açıklayan temel bir ilkedir. Ona göre, ilişkilerin sıkı olduğu ve din gibi birleştirici bir unsurun dayanışmayı güçlendirdiği toplumlarda toplumsal düzenin korunması daha kolaydır. Durkheim, mekanik dayanışmanın doğal dayanışmaya dönüşebilmesinin ancak kolektif bilinçle mümkün olduğunu savunur. Bu bilincin zayıflaması, ahlaki çözülme ve anomiye neden olur. Durkheim'a göre Tanrı'nın insan üzerindeki düzenleyici gücü, toplumun birey üzerindeki otoritesiyle benzer bir işlev görür; dolayısıyla Tanrı-mümin ilişkisi, toplum-birey ilişkisini sembolik olarak yansıtır. Toplum, bireylerin kendi potansiyellerini geliştirmesine alan açarken aynı

zamanda onları ortak değerlere bağlı tutar. Bu birliktelik, dinsel törenlerde somutlaşır; insanlar, gündelik yaşamlarında bireysel çıkarları doğrultusunda hareket ederken, törenler aracılığıyla ortak bir amaç etrafında kenetlenirler. Bu ritüellerde bireysel çıkarların yerini toplumsal fayda alır; toplumun doğayla olan ilişkisi, bereket ve bolluk beklentisi gibi temalar, dinsel semboller ve törenler aracılığıyla düzenlenir. Toplumsal sorumluluklarını yerine getiren bireyler, tıpkı dindar bir kimsenin Tanrısından aldığı manevi destek gibi, toplumdan gelen olumlu tepkiler sayesinde güç kazanır ve eylemlerinde daha kararlı hale gelir (Durkheim, 2006:99; Durkheim, 2018: 291, 475). Tarih boyunca birçok düşünür ve sosyolog, dinin toplum içindeki birleştirici ve bütünleştirici işlevi üzerinde özellikle durmuştur. Bu bağlamda Durkheim, toplumsal düzenin nasıl sürdürülebileceği konusunda özgün bir bakış geliştirmiştir. Yaptığı sosyolojik incelemelerde, dinin toplumsal bütünleşmeyi sağlayan temel bir unsur olduğunu vurgulamıştır. Ona göre din, toplumun ortak değerlerini ve davranış biçimlerini temsil eden bir sistemdir. Toplum, bireylerini ortak inançlar ve ritüeller aracılığıyla bir arada tutar; bu pratikler hem gelenekselleşmiş hem de zorunlu hale gelmiştir. Dolayısıyla, dini törenlerin ve dogmaların gücü, toplumsal uyumun derecesini belirler. Dinin kuralları, toplumun sürdürülmesi için ahlaki çerçeve oluşturur; yoksulluğun erdem, zenginliğin ise ahlaki tehlike olarak görülmesi, bireyi daha disiplinli ve ölçülü bir yaşam biçimine yönlendirir. Böylelikle din hem yaşamın anlamını belirleyen hem de onu yönlendiren bir ilke haline gelir (Özyurt, 2015:188-189). İslam dininin ibadetleri, dinin anlatım biçimlerinden birisidir. İbadetler psikolojik etkilerle beraber İslam toplumunun meydana gelmesinde ve devamlılığında sürekli bir Allah'a teslimiyet, dayanışma ve kardeşlik duyguları ile birbirlerini koruyup gözetmeden, sorun ve sıkıntılara tahammül etmede ve kötülükten uzaklaşarak iyilikte buluşmada sosyal boyutlarının bireylere kazandırılmasına yardımcı olmaktadır. Bireylere kazandırdığı nitelikler arasında toplumsal paylaşma ve bütünleşme gibi durumlar söz konusudur (Ünal, 2010: 355-370). Namaz, İslam dininde sadece bireysel bir kulluk görevi değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşmeyi sağlayan önemli bir ibadettir. Müslümanların belirli vakitlerde aynı kibleye

yönelerek ve özellikle cemaat halinde ibadet etmeleri, toplum içinde ortak bir bilinç ve aidiyet duygusunu güçlendirmektedir. Saf düzeninde herkesin sınıf, statü ve makam farkı gözetilmeksizin yan yana durması, eşitlik ve kardeşlik anlayışını pekiştirirken toplumsal dayanışmayı da somutlaştırır. Bu bağlamda namaz, bireyler arası bağları kuvvetlendiren ve toplumsal birliğin devamını sağlayan bir işlev üstlenmektedir (Abuzar, 2012: 145).

Hac ibadeti, İslam'ın en önemli farzlarından biri olarak bireysel ve toplumsal boyutları dikkat çekmektedir. Bu ibadet, farklı kültürlerden, sınıflardan ve coğrafyalardan gelen Müslümanları ortak bir inanç ve ritüel etrafında buluşturmaktadır. Müslümanlar arasında hac ibadeti eğitilmiş- eğitimsiz, zengin- fakir ya da hoca- öğrenci gibi statülerden ve her türlü rolden arınmış olarak eşitliğin kabul edildiği, aynı seviye ve tecrübenin yaşandığı bir ortamdır. Hac ibadetinde ihrama bürünerek dünyevi bütün rütbelerden sıyrılma ve diğer tüm Müslümanlar ile aynı seviyede buluşmak söz konusudur (Karaca, 2015: 210).

4.2. Kurban İbadetinin Sosyal Bütünleşmeye Etkisi

Her din, üyelerinin ortak değerler ve hedefler etrafında birleşmelerini sağlayarak güçlü ve inançlı bir topluluk oluşturmayı hedefler. Bu amacın gerçekleştirilmesinde, ortak inançların yanı sıra dinin temel öğelerinden olan ibadetlerin de büyük bir rolü vardır. İbadetler, dinin mensupları arasında yakınlık ve kaynaşmayı teşvik eder, cemaat bilincini ve birlik duygusunu geliştirmektedir (Taplamacıoğlu, 1975:191-197).

Ritüellerin amacı, toplumda dayanışma ve yardımlaşmayı artırmaktır. Kurban ritüeli, bu değerleri canlı tutar ve toplumsal birlikteliği güçlendirir. Günümüzde kurban yardımları yerel düzeyin ötesine geçerek ulusal ve uluslararası boyut kazanmıştır. Teknoloji sayesinde yardımlar dünyanın dört bir yanına ulaştırılmakta ve bu yardımlar çeşitli vakıfların ekonomik kaynaklarını artırmakta, onların görevlerini daha etkin bir şekilde yerine getirmelerine olanak sağlamaktadır (Çetin, 2008: 196).

Kurban ve takdis merasimleri gibi dini uygulamalar, temsili özellikler taşır; grup içinde ya da grup adına yapılan eylemler, toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunur. Temsili kurbanlar ve dini görevler, grup adına yapılan ibadetler olarak kabul edilmektedir (Freyer, 1987:13).

Kurban ibadeti, genellikle yardımlaşma ve muhtaçlara yardım ile ilişkilendirilir. Kurban Bayramı sırasında insanlar, çevresinde kurban kesmeyenlere yardım etmek için araştırma yapar, böylece toplumsal duyarlılık artar ve yardımlaşma teşvik edilir. Bu yardımlar, toplum içindeki empatiyi güçlendirir ve sosyal iletişimsizliği ortadan kaldırmaktadır (Kayaalp, 2005: 48–52).

Kurban ibadeti, sosyal hayat içinde olumlu etkiler yaratır. Kurban kesmenin getirdiği olumlu değişimler, bireysel ve toplumsal hayatta kendini gösterir. Kurban öncesi hazırlıklar, kurban sonrası kılınan şükür namazları ve etlerin dağıtılması, insan psikolojisini olumlu yönde etkiler ve toplumsal hayatta istenen davranışları teşvik eder. Bu dönemde bireylerin manevi olarak kendilerini hazırlamaları, olumsuz davranışlardan uzaklaşmaları, toplumsal uyumu artırır ve bu süreç kurban ibadetinin önemini ortaya koymaktadır. Dindarlık algısı yükseldikçe, kurban kesme sıklığı da artar. Kurbanın dini bir ibadet olduğunu kabul eden bireylerde, dindarlık algısının artması, bu ibadeti yerine getirme arzusunu arttırmaktadır. Dindarlık algısının güçlenmesi, kurban kesme davranışına da yansıyabilmektedir (Çetin, 2008:154- 156).

Kurban, toplumsal yapıyı bir arada tutan ve ekonomik canlılığı destekleyen güçlü bir dayanışma aracıdır. Bu ibadet sayesinde sadece dini bir vecibe yerine getirilmekle kalmaz; aynı zamanda ekonomik döngü de hareketlenir. Kurban vesilesiyle oluşan maddi kaynak, yoksul kesimlerin ihtiyaçlarının karşılanmasına imkân tanıyarak sosyal adaletin ve içtimaî dengenin sağlanmasına katkıda bulunur. Kurban sürecinde yer alan pek çok meslek grubu —hayvan yetiştiricilerinden alıcılara, satıcılardan kasaplara, nakliyecilerden deri ticaretiyle uğraşanlara, yem üreticilerinden işçilerine kadar— bu dönemde gelir elde ederek geçimini sürdürür. Böylece kurban, bireysel bir ibadet olmanın ötesine geçerek ekonomik üretkenliği artıran bir toplumsal dayanışma alanı

oluşturur. Aynı zamanda kurbanlık hayvanların seçimi ve yetiştirilmesi, hayvancılığın gelişmesine ve yeni soyların ıslah edilmesine katkı sunar (Uludağ, 1988:101).

Kurban kesmenin şiddetten uzaklaştırıcı etkisi konusundaki tutumlar arasında bir ilişki gözlemlenmiştir. Şiddetten uzaklaştırıcı etkisi olduğunu belirtenlerin oranı yüksekken, bu tutumu benimsemeyenlerde bu etki daha düşük bulunmuştur. İbadet bilinciyle yapılan kurban kesimi, şiddeti azaltma amacını taşır ve bu, bireylerin davranışlarına olumlu yansır. İslam'da ibadetler, sertlik ve şiddetten uzak durmayı teşvik eder ve bu anlayış, kurban ibadetinin de merkezinde yer almaktadır (Çetin, 2008: 208-209).

Diğer yandan, kurbanın sunulduğu varlıkların doğası, insanın ötesinde, aşkın ve bilinçli güçler olarak tanımlanır. Bu varlıklar yalnızca Tanrı veya tanrılarla sınırlı değildir; ölümlerin ruhları, cinler, periler gibi doğaüstü güçler de bu kapsamda yer alır. Tarih boyunca incelenen pek çok dinî gelenek ve kültürde, insan ile bu aşkın varlıklar arasındaki ilişkinin biçimi, onların tabiatlarına ve bilinç düzeylerine göre belirlenmiştir. İnsan, bu varlıklarla doğrudan değil, şuuru aracılığıyla ilişki kurabilir; onları ikna etme, yatıştırma ya da memnun etme amacıyla dua, adak veya kurban gibi sembolik yolları kullanır. Bu anlamda, bir dinin varlığından söz edebilmek için, o dine özgü ritüellerin, duaların ve kurban törenlerinin bulunması zorunludur. Durkheim (2005: 49). Dinî ayinlerin sadece Tanrı'ya yönelik bir ibadet değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşmeyi güçlendiren bir mekanizma olduğunu belirtir. Bu tür ritüeller, bireyin manevi kimliğini yeniden inşa ederken, toplumun ortak bilincini de pekiştirir ve üyeleri arasında ahlaki bir birliktelik duygusu oluşturur.

Durkheim'den farklı görüşleri bulunan Loisy'nin kurbanlama eylemi (l'action sacree) ilgili görüşlerini şöyle özetleyebiliriz. Kurbanlama eylemi toplumsal bağları ortaya çıkarır ve güçlendirir. Kurban ritüeli, bu yönüyle ele alındığında bahsi geçen toplumsal bağların bir nevi ifadesidir ve bu duyguların oluşmasında önemli bir etkidir. Kurban kesme, maddi anlamda bir kayıp ve gider gibi düşünülse bile manevi yönden oluşturduğu kaynaşma ve bilinç açısından

toplumsal yaşama önemli katkılar sunmaktadır. Bireylere kazandırdığı feragat ve paylaşma duygusu, toplumların istikrar ve deneyimi açısından önemlidir (Radcliffe- Brown, 1968: 325).

Toplumsal uyumun sağlanmasında kültürel bütünleşmenin belirleyici bir rolü vardır. Bireylerin sosyal yapı içindeki görev ve sorumluklarını yerine getirmeleri ve içinde bulundukları grupların yapısına uygun davranışları, kültürel bütünleşmenin gerçekleşmesine bağlıdır. Bu şartlar sağlanmadığında, toplum çatışan güçlerin etkisi altına girer, zayıflar ve zamanla birlik ile olan uyumunu kaybeder. Ayrıca, bütünleşmenin aşırıya kaçtığı durumlarda değişim ve ilerleme zayıflayarak gelişmeler sekteye uğrayacaktır. Çünkü insan doğası, kesintisiz ve katı bir bütünleşmeye uygun değildir; bu nedenle tam ve sürekli bir birlik hali sürdürülemez. Toplumsal bütünleşmenin gerçekleşebilmesi ise, bireylerin davranışlarını belirleyen ortak değerler ve normların varlığına bağlıdır. Bu ortak değerler, bireylerin toplum içindeki yerlerini anlamlandırmalarını sağlar ve sosyal düzenin dengeli bir şekilde devam etmesine katkıda bulunur. Toplumsal yapının bu yönünü açıklarken “sosyal süreçler” kavramına dikkat çeker. Toplumun istikrarlı ve düzenli bir biçimde varlığını sürdürebilmesi, bireyler ve gruplar arasında iş birliği, uzlaşma ve uyum gibi süreçlerin sağlıklı şekilde işlemesine bağlıdır (Fichter, 2009: 238-240).

Toplumsal dayanışma, bireylerin ortak değerler, inançlar ve davranış kalıpları etrafında bir araya gelmesiyle ortaya çıkan dinamik bir olgudur. Bu birliktelik, bireylerde aidiyet duygusunu güçlendirirken aynı zamanda toplumun genel yapısının korunmasına katkı sunar. Kültür, toplumsal düzenin temelini oluşturan normatif yapıyı biçimlendirir; bireylerin davranışlarını yönlendirir ve sosyal ilişkilerde istikrarın sağlanmasına aracılık eder. Bu normatif yapı, bireylerin toplum içindeki yerlerini belirlemelerine yardımcı olurken, kolektif bilinç sayesinde ortak değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlar. Kültürel öğeler arasındaki dengenin bozulması ise bu kolektif bilincin zayıflamasına, toplumsal değerlerin çözülmesine ve sosyal bağların gevşemesine yol açabilir. Bu nedenle kültür, toplumsal bütünleşmenin hem kaynağını hem de sürekliliğini sağlayan temel unsurdur. Kültür ile toplum birbirine sıkı sıkıya bağlıdır; biri olmadan diğerrinin varlığını

sürdürmesi mümkün değildir. Bu açıdan kültürel uyum, toplumsal yapının dengesini koruyan ve onun devamlılığını güvence altına alan en önemli faktörlerden biridir (Günay, 2020: 412).

Toplumsal bütünleşme açısından değerlendirildiğinde, İslam dini insanları bir arada tutan, dayanışmayı ve kardeşliği teşvik eden ilkeleriyle dikkat çeker. Bu yönüyle İslam, sosyal birliği ve uyumu sağlayan hükümler bakımından diğer inanç sistemlerinden ve ideolojik yapılardan çok daha kapsamlı ve derin bir potansiyele sahiptir. Kasapoğlu'nun (2016: 52) da belirttiği üzere, İslam'ın en dikkat çekici başarılarından biri, farklı etnik kökenlere, kültürlere ve dillere sahip toplulukları ortak bir inanç ve değer sistemi etrafında birleştirerek ümmet bilinci temelinde bütünleştirebilmiş olmasıdır. Tarihsel süreçte İslam toplumu içinde zaman zaman çeşitli sosyal ve kültürel sorunlar ortaya çıkmış olsa da Batı dünyasında özellikle Orta Çağ döneminde görülen ırk temelli ayrışmalar ve kavmiyetçilik eğilimleri, İslam medeniyetinde hiçbir zaman belirleyici veya hâkim bir unsur haline gelmemiştir. Aksine, İslam toplumu, farklı unsurlar arasında dini kardeşlik ve eşitlik temelli bir birliktelik anlayışını esas almıştır.

SONUÇ

Din, bireyin inanç dünyasını yalnızca düşünce düzeyinde değil, aynı zamanda davranışsal alanda da şekillendiren çok boyutlu bir olgudur. Dindarlığın pratik boyutu, inancın sadece kalpte taşınan bir duygu olmanın ötesinde; ibadet, ahlaki tutum, paylaşma ve dayanışma gibi davranışlarla yaşandığını gösterir. Bu yönüyle din, insanın yaşadığı toplumda anlam bulmasına, değer üretmesine ve çevresindeki insanlarla bağ kurmasına zemin hazırlar.

Din, toplumsal düzeyde bireyleri ortak değer ve semboller etrafında birleştirerek toplumsal dayanışmayı güçlendiren kolektif bir bilinç oluşturur. Kurban, yalnızca Allah'a yaklaşmanın bir yolu değil; aynı zamanda toplum içinde dayanışmayı, paylaşmayı ve birlik duygusunu canlı tutan bir ibadettir. Bu yönüyle kurban ibadeti, bireysel bir teslimiyetin ötesinde, toplumun bütünleşmesini sağlayan bir ritüel niteliği taşır.

Yahudi ibadet geleneği incelendiğinde, kurbanın ibadet sistemi içerisinde oldukça merkezi bir konumda yer aldığı görülmektedir. Eski ahit metinlerinde Tanrı'ya ilk sunakta kurban sunan kişinin Hz. Nuh olarak anılması dikkat çekicidir ancak Hz. Nuh'un sadece İsrailoğulları için değil, tüm insanlık için ortak bir ata kabul edilmesi, bu uygulamanın evrensel bir kökene dayandığını göstermektedir. Bu bağlamda, Tevrat'ta yer alan ifadeler esas alındığında, insanlık tarihindeki ilk ve en temel ibadet biçimlerinden birinin kurban olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Yahudilikte iki tür kurban vardır: Yakma kurban ve takdimeler. Süleyman Mabedi'nin yıkılmasından sonra Kurban ibadeti askıya alınmıştır. Günümüzde Yahudiler, günahlardan arınmak için horoz veya tavuk kurban eder, etlerini fakirlere dağıtırlar.

Hristiyanlıkta kurban anlayışı, Yahudilik ve İslam'daki fiziksel kurban uygulamalarından farklı bir teolojik zemine sahiptir. Bu gelenekte kurban, özellikle Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek kendini feda etme üzerinden şekillenen sembolik ve ruhani bir anlam taşır. Hristiyanlık öncesi dönemde, eski ahite dayanan Yahudi geleneğinde hayvan kurbanları önemli bir yer tutmaktaydı. Günahların aslı, şükran ve bağlılık gibi amaçlarla tapınaklarda hayvanlar kurban edilirdi. Hristiyanlık ise bu geleneği, Hz. İsa'nın hayatı ve ölümüyle yeniden yorumlamıştır. Yeni Ahit'e göre, Hz. İsa Tanrı'nın oğlu olarak dünyaya gönderilmiş ve insanlığın günahlarını bağışlamak için kendini çarmıkta feda etmiştir. Bu olay, Hristiyanlıkta "en büyük ve son kurban" olarak kabul edilir. Bu anlayışa göre artık hayvan kurbanına gerek yoktur; çünkü Tanrı, insanlıkla olan ilişkisini Hz. İsa'nın fedakarlığı üzerinden kurmuştur. Günümüzde Hristiyanlar kurban hikayelerini fiziksel olarak değil, sembolik olarak sürdürürler en önemli ibadet biçimlerinden biri olan (Evharistiya ya da Komünyon), Hz. İsa'nın bu akşam yemeğinde öğrencilerine "Bu benim bedenim bu benim kanım" diyerek verdiği ekmek ve şarabı simgeler. Bu ritüel İsa'nın kendini kurban etmesinin sürekli hatırlanması anlamına gelir. Hristiyanlarda kurban, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi ile sonlanan ve fiziksel değil manevi bir kurban anlayışına dönüşen bir ibadet biçimidir.

Kurban ibadeti, İslam dininde yalnızca bireysel bir kulluk eylemi değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşme ve sosyal dayanışmayı güçlendiren çok boyutlu bir ibadet biçimidir. Hz. İbrahim ile temellendirilen bu ibadet, tarih boyunca farklı dini gelenekler de çeşitli biçimlerde yer bulmuş; ancak İslam toplumlarında hem manevi yakınlaşmanın hem de sosyal yardımlaşmanın bir aracı olmuştur. Kurban ibadeti sadece bireysel bir kulluk değil; toplumsal bir bilinç, bir kardeşlik çağrısıdır. Mümin, kurban sayesinde Allah’a yaklaşırken, topluma da katkıda bulunur. Bu ibadet, İslam’ın sadece bireysel ahlâkı değil, toplumsal adaleti de öncelediğini gösterir. Hac Suresi’nin 28. ayetinde belirtilen “‘Allah’ın kendilerine rızık verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde Allah’ın ismini anmaları (kurban kesmeleri için) sana gelsinler” emri, kurban ibadetinin belirli bir zaman dilimine bağlı olduğunu ortaya koyar. Bu ayet, kurbanın sadece bir ibadet değil, aynı zamanda tevhidin ve takvanın sembollerinden biri olduğunu vurgular. Kurban, bireyin Allah’a yakın yakınlaşma niyetinin bir sembolü olduğu kadar, toplumsal adaletin ve kardeşliğin de bir yansımasıdır.

Bu ibadet, kişilerin takvasının önemli bir göstergesidir. Hac Suresi’nin 37. ayetinde ifade edildiği gibi, Hristiyanlıkta “‘Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat O'na sadece sizin takvânız ulaşır” ayetinde vurgulandığı üzere, kurban edilen hayvanın etinden ziyade, bu eylemi gerçekleştiren kişinin takvası ve niyeti ön plana çıkar. Bu durum, kurban ibadetinin biçimsel değil, anlam odaklı bir ibadet olduğuna işaret eder. Aynı zamanda, kurban kesiminin belirli bir zaman dilimine bağlanması, bu ibadetin toplumsal organizasyon ve dini birliktelik açısından düzenli bir yapıya kavuşmasını sağlar. İslam dini, toplumsal dayanışma ve bütünleşmeye büyük önem atfeder; Kur’an-ı Kerim’ de bireylerin birlik, beraberlik, sevgi ve hoşgörü içerisinde yaşamaları sıkça vurgulanır. Bu bağlamda kurban ibadeti, toplumun farklı kesimler arasında sevgi, saygı ve empati bağlarını güçlendirerek sosyal adaletin tesisine katkı sunar. Aynı zamanda, yardımlaşma ve paylaşma duygularını pekiştirerek bireyleri ortak bir dini pratik etrafında bir araya getirir ve böylece toplumsal uyum ile ‘biz’ bilincinin gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulunur. İslam’da

birey yalnızca kendi sorumluluklarıyla sınırlı değildir; çevresine karşı da ahlaki ve sosyal yükümlülükler taşır. Bu anlayışla ibadetler, bireyleri yalnızlıktan çıkararak toplumsal bir yapı içinde cemaat bilinci ile buluşturur. Ortak ibadetler, bireyler arasında güçlü sosyal bağlar kurarak grup aidiyetini ve manevi dayanışmayı artırır. İnsan kendini bir topluluğa ait hissettiğinde sosyal uyumla beraberinde gelir. Din bu aidiyet duygusunu besleyerek toplumun birlik ve düzenini korur. Özellikle Kurban Bayramı'nda yoksullara gösterilen ilgi ve yapılan yardımlar, toplumda kardeşlik duygusunu pekiştirir, paylaşma kültürünü canlı tutar. Zenginle fakir arasındaki farklar azalırken, insanlar bu ibadetle aynı inanç ve duyguda buluşur. Böylece insanlar arasında yakınlık hissi artar ve ortak bir aidiyet duygusunu güçlendirir. Bu yönüyle kurban ibadeti, toplumsal dayanışma ve kaynaşmanın en belirgin tezahürlerinden biri olup, bireyleri ortak değerler etrafında birleştiren önemli bir dini pratiktir. Her yıl tekrar eden bu ibadet, insanlara paylaşmanın önemini hatırlatır, toplumun bir arada kalmasına katkı sağlar ve manevi bir sorumluluk bilinci oluşturur. Günümüz toplumlarında bireyselleşme arttıkça insanlar giderek daha bireysel bir yaşam sürse de kurban ibadeti hala insanlara bir arada olmanın, paylaşmanın ve ortak değerleri canlı tutmanın önemini hatırlar. Bununla birlikte toplumların kültürel canlılığını koruyan en önemli unsurlardan biri dini geleneklerdir. Kurban ibadeti de bu geleneklerden biri olarak geçmişle bugünü birleştirir ve toplumsal değerlerin yaşatılmasına katkı sağlar. Bu ibadet, hem insanların dini kimliğini hatırlamasına hemde ait oldukları topluma karşı aidiyet duygularının güçlenmesine vesile olur. Sonuç olarak, kurban yalnızca bir ibadet değil; aynı zamanda nesiller arasında dini ve kültürel bağları yaşatan, toplumun ortak değerlerini canlı tutan ve aktarılmasını sağlayan önemli bir değerdir.

KAYNAKÇA

- Abuzar, C. (2012). “Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi”. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi ,16(26), 143-153.
- Adam, J. L. (2007). Dinlerde kurban anlayışı (Çev. A. Yılmaz). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Akdoğan, A. (2020). “Kültür ve Din”, Din sosyolojisi el kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları, 437-452.
- Ateş, A. O. (1996). İslam’a göre cahiliye ve Ehl-i Kitab örf ve adetleri, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (2002). “Kurban” (İslam’da Kurban). Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 2, ss. 2-11). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bilgiseven, A. (1986). Genel sosyoloji. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Bilmen, Ö. (1971). Büyük İslam ilmi hali. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi.
- Challaye, F. (1998). Dinler tarihi (Çev. Samih Tiryakioğlu). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Coştu, Y. (2020). “Toplumsallaşma ve Din”, Din sosyolojisi el kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çağatay, N. (1989). İslam dönemine dek Arap tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çapcıoğlu, İ. (2008). “İslam’da İnsan Onuru ve Sosyo- Kültürel Bütünleşme”. Diyanet Aylık Dergi, 205, 21-24.
- Çelik, Y. (2014). “Kur’an’da İbadet”. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 41, 203-221.
- Çetin, Ö. (2008). Kurban ile ilgili inanç ve tutumlar, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi.

- Daryal, A. (2009). Kurban kesmenin psikolojik ve metafizik temelleri, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Derveze, M. İzzet. (1997). et-Tefsiru'l-Hadis: Nüzul sırasına göre Kur'an tefsiri (Çev. Şaban Karataş). İstanbul: Ekin Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2014). Türkiye'de dini hayat araştırması: Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2023). 2023 yılı vekaletle kurban kesim bedelleri açıklandı. [HTTPS://mugla.diyamet.gov.tr/Yatağan/sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=831&MenuCategory=Kurumsal](https://mugla.diyamet.gov.tr/Yatağan/sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=831&MenuCategory=Kurumsal)
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2025). <https://www.diyamet.gov.tr/tr-tr/Kurumsal/Detay/37738>
- Duman, M. Z. (2008). Beyânu'l-Hak (Kur'an-ı Kerim'in nüzul sırasına göre tefsiri). Ankara: Fecr Yayınları.
- Durkheim, E. (2005). Dini hayatın ilkel biçimleri (Çev. Aydın, F.). İstanbul: Ataç Yayınları.
- Durkheim, E. (2006). Toplumsal İş Bölümü (Çev. Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2013). İntihar (Çev. Zühre İlkelen). İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Durkheim, E. (2018). Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri (Çev. Özer Ozankaya), İzmir: Cem Yayınevi.
- Eken, H. (2007). "Kurban ve sosyal dayanışma". Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 7(4), 77-96.
- Erbaş, A. (1998). Hristiyan Ayinleri (Sakramentler). İstanbul: Nûn Yayıncılık.
- Ergene, M. (1997). Kurbanın dini ve toplumsal kökenleri. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Fichter, J. (2009). *Sosyoloji nedir?* (Çev. N. Çelebi). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Freyer, H. (1987). *Din Sosyolojisine Giriş* (Çev. Battal İnandı). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Freyer, H. (1964). *Din Sosyolojisi* (Çev. Turgut Kalpsüz). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınevi.
- Girard, R. (2003). *Kurban ve Kutsal* (Çev. N. Alpay). İstanbul: Metis Yayınları.
- Güç, A. (2003). *Çeşitli Dinlerde ve İslam’da Kurban*. Bursa: Düşünce Kitabevi.
- Güler, İ. (1998). “Kur’an’da İmanın ve İnkârın Ahlaki ve Bilişsel Kognitif Temelleri” *Düşünce Dergisi*, 1, 7-24.
- Günay, Ü. (2000). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Günay, Ü. (2020). “Toplumsal Bütünleşme ve Din”, *Din Sosyolojisi*. Ed. Niyazi Akyüz & İhsan Çapcıoğlu, 406- 420, Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Basım.
- Güneş, A. (2021). *Dini hayatın sosyolojik tahlili: Malatya uygulaması*, Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Hamidullah, M. (1974). *İslam Peygamberi* (Çev. M. Said Mutlu). İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Harman, Ö. F. (2019). *Kur’an’da Yahudiler*. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Kur’an Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Inskeep, K. W. (1988). “Toplumsallaşma ve Din” (Çev. Yakup Coştu). *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Karaca, F. (2015). *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Yayıncılık.
- Karagöz, İ. (2007). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Katar, M. (1997). Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’da Tövbe. Ankara: Eskiyei Yayınları.
- Kayaalp, İ. (2005). “Kurban İbadeti ve İletişim Boyutu”, Diyanet Dergisi, 169, 48-52.
- Koştas, M. (1995). Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kıyak, A. (2021). “Kutsal ve Kutsalla İletişimin Bir Unsuru Olarak Kurban: (Sinemilli Aleviler Örneğinde)”. Erciyes Akademi Dergisi, Özel Sayı, 577-596.
- Köktaş, M. E. (1993). Türkiye’de Dini Hayat (İzmir Örneği). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Merrian, B. S. (2013). “Dökümanlardan Verilerin Toplanması” Nitel Araştırma (Çev. Selahattin Turan ve Hamit Özen). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Mirel, S. (2020). “Belgesel Hipotez’e Göre Yahudilik’teki Kurban İbadetinin Tarihsel Süreci”. Mirel ve Nihal: İnanç- Kültür- Mitoloji Araştırmaları Dergisi, 17(1), 61-85.
- Narin, İ. (2013). “Cahiliye Döneminde Kurbanlıklar Üzerinde Doğurganlığa Bağlı Olarak Bina Edilmiş Örfler ve Hükümler”. Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(2), 63-80.
- Okumuş, E. (2020). “Toplumsal Değişim ve Din”, Din Sosyolojisi El Kitabı, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Olgun, T. (1963). Müslümanlıkta İbadet Tarihi, İstanbul: Işık Basımevi.
- Özen, Ç. (2020). “Kurban Bayramı İbadeti: İstanbul’da Bir Saha Çalışması Örneği”. Aydın Türklük Bilgisi Dergisi, 6(10), 49-69.
- Öztürk, Y. N. (1999). Kur’an’ın Temel Kavramları. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Radcliffe- Brown, A.R. (1968). “Din ve Toplum” (Çev. Ünsay Oskay). Sosyal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 23(4), 301-329.

- Özyurt, C. (2015). “Durkheim Sosyolojisinde Toplumsal Bütünleşme Aracı Olarak Din”. Sosyal Teoride Din, C. Özyurt & A. Zorlu & İ. Mazman (Ed.), (ss. 177- 239). Ankara: Hece Yayınları.
- Sezen, Y. (2004). Antropolojiden Psikanalize Kurban ve Din. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Sinanoğlu, M. (1999). İbadet. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sinanoğlu, A. (2006). “Günümüz Türkiye’si Genç Nüfusta Toplumsal Değişim, Bütünleşme ve Din İlişkisi -Elbistan Örneği”. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 6, 217-269.
- Sherkat, D. E. (2003). “Toplumsallaşma ve Din” (Çev: Yakup Coştu). Din Sosyolojisi El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Smart, N. (1998). Dinler: Eski gelenekler ve modern dönüşümler (Çev. E. Kahya). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Tan, Z. (2011). “Kur’an Öncesi Arap Toplumunun Örf ve Adetlerini Bilmenin Kur’an-ı Anlamadaki Rolü: Kurban Örneği”. Kur’an’ın Anlaşılmasına Katkı Açısından Kur’an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı- Kültür Müdürlüğü Yayınları. (Ss. 117-129)
- Taplamacıoğlu, M. (1963). Din Sosyolojisi. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Taplamacıoğlu, M. (1975). Din Sosyolojisi. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2.Baskı.
- Türkkahraman, M. ve Tutar, H. (2009). “Sosyal Değişme, Bütünleşme ve Çözülme Bağlamında Toplumda Farklı Kültür ve Anlayışların Yeri ve Önemi”. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 1(1), 1-6.

Türkiye Diyanet Vakfı. (2023). Türkiye Diyanet Vakfı 2023'te 63 milyon 421 bin 735 kişiye ulaştı. Türkiye Diyanet Vakfı Resmî Web Sitesi. <https://tdv.org/tr-TR/turkiye-diyanet-vakfi-2023te-63-milyon-421bin-735-kisiye-ulasti/>

Uludağ, S. (1988). İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uygun, A. (2019). “Bir Kurban Ritüeli Olarak Kurbanın Yakılması ve Yağ Takdimi”. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 43, 148-163.

Ünal, V. (2010). ‘İslam’da İbadetlerin Sosyal Fonksiyonu’. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14 (1), 355-370.

Wach, J. (2020). “Toplumsal Bütünleşme ve Din” (Çev. Ünver Günay). Din Sosyoloji El Kitabı, Ankara: Grafiker Yayınları.

Wach, J. (2020). Din Sosyolojisi (Çev. Ünver Günay). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Yaparel, R. (1987). “Dinin Tanımı Mümkün Müdür?” İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5, 403-414.

Yüceler, F. (1989). Kurban ve Faziletleri, Ankara: Akçağ Yayınları.

Yürük, T. (2020). “Ninian Smart’ın ‘Yedi Boyutlu Din Modeli’ne göre ortaöğretim programlarında din olgusunun yeri”. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 20(20), 760-802.